

33413

СОСТАВЛЕНО
ОТ
ПЕТКО ДИЧЕВЪ

КНИЖКА

ЗА

УПОТРЕБЛЕНИЕ ЗЕМЛЕДЕЛЦИТЕ

ВЪ

КУЛТУРАТА НА РАПИЦАТА

Отъ

Кр. Саввовъ.

РУСЕ,

Скоропечатницата на Спиро Гулабчев.

1902

ПОДАРЕНО
ОТЪ
ПЕТКО ДИЧЕВЪ

отъ П. Дичевъ
отъ автора

W: 5994/925

КНИЖКА

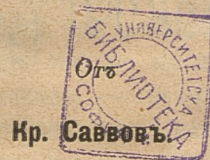
23/II 1902

ЗА

УПЪТВАНІЕ ЗЕМЛЕДѢЛЦИТЪ

ВЪ

КУЛТУРАТА НА РАПИЦАТА

РУСЕ,
Скоро-печатницата на Спиро Гулабчев,
1902.

ТТБ 213.7

33413

1960

05459 | 1988

1430

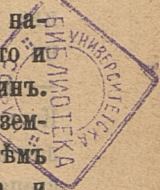
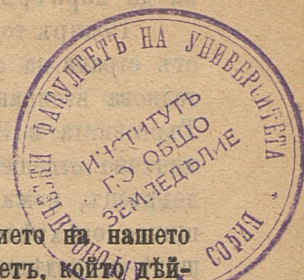
Иванов 7156 нов.
1960

Предговоръ.

Ако сериозно прослѣдимъ развитието на нашето земледѣлие слѣдъ она петъ-вѣковенъ гнетъ, който дѣйствително нанесе чувствителенъ ударъ върху цѣлий ни държавенъ строй, ще видимъ, че трѣбваше да се изминатъ още редъ години, за да ни доведатъ до истинското заключение, — че нашето земледѣлие, заедно съ клоноветѣ си, като единчакъ факторъ за поминакѣтъ на тоя толкова измъченъ народъ се намира още въ такова печално положение, въ каквото и подъ тежката дѣсница на 500-годишния му тиранинъ.

Свободенъ отъ 25 години насамъ, нашиятъ земледѣлецъ, па и цѣлий народъ, се почувствува прѣвъ стопанинъ върху всичко онова, което отъ баща и дѣда наслѣди; той се усѣти бодъръ и куражлия да стопанствува и работи, като очакваше възнаграждение на собствения си и на семейството му трудъ, а не и да бѣде ограбанъ и отъ омразнитѣ турски орди.

Слѣдъ изминаването вече на редъ неурожайни години, слѣдъ дълги скитания въ партизански борби, слѣдъ мжитѣ и неволитѣ, които земледѣлецѣтъ заедно съ семейството си прѣтърпѣ, дойде най-сетнѣ денѣтъ, да се яви и той въ борбата за съществуване, но този пътъ разумно вече. Слѣдъ толкова лутания, казвамъ, българския земледѣлецъ можа да разбере, че е невъзможно да се достигне щаст-

ливъ край по тоя начинъ на стопанствувание, и почна да дири срѣдства за подобрене на поминакѣтъ си.

Подиръ толкова-годишна просвѣтена дѣятелность отъ страна на органиѣ на правителството и слѣдъ толкова изсипанитѣ жертви отъ Министерството на Търговията и Земледѣлието, за да се помогне въ поминачно отношение на нашия толкова измъченъ земледѣлецъ, можа се най-сетнѣ да се искорени по нѣщичко овѣхтѣло и криво втѣлпено въ душиѣ на нашиѣ земледѣлци и съ живи — нагледни примѣри да се доведе до убѣждението, че трѣбва да си избере по-рационални срѣдства за подобрене поминакѣтъ си.

Че дѣйствително българинѣтъ земледѣлецъ съзна положението си и че се убѣди въ недоходността отъ досегашния начинъ на стопанствуванието му, иде да ни зарадва факта, който не трѣбва още да ни самооболщава; но да се подкрепя, подтиква, — факта на рѣдката у насъ обща заинтересованость. Когато всички земледѣлци се убѣдиха въ западналостта и недоходността отъ тѣхното земледѣлческо стопанствувание, то потърсиха срѣдства за увеличєние на приходѣтъ си, — срѣдства, които тѣ слѣдъ дълго врѣме разбраха, че се състоятъ въ разумно обработване на почвата си и въ подбиране на култури, които дѣйствително сж неизбѣжни за селското стопанство.

Че наистина това е така, ни доказва заинтересоваността, която тая година ни показаха земледѣлцитѣ спрямо културата на рапицата.

Понеже рапицата е едно ново почти за $\frac{3}{4}$ отъ българското земледѣлческо население растение, то длъжность на всѣкой родолюбивъ българинъ просвѣтенъ въ тая култура е да подпомага съ своитѣ съвѣти и нагледни примѣри за распространение на

тая култура у насъ, за добритѣ качества на която ще поговоримъ по-надолу.

Его защо азъ, на когото българския земледѣлецъ и цѣлия народъ е милъ, се натоварихъ съ най-приятния трудъ да запозная земледѣлцитѣ съ това толкова важно растение, да му дамъ нуждитѣ упътвания за неговото отглеждане и пазєние отъ неприятели, като ще се постарая кратко, ясно и съ лесно разбираемъ езикъ да поднеса услугата си на всѣки земледѣлецъ, който дѣйствително милѣе за труда си, за семейството си и който желає доброто и благосѣтоянието на своето толкова измъчено отечество.

Климата, който рапицата изисква.

I.

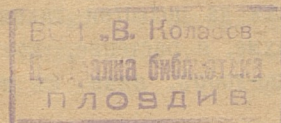
Рапицата е едно отъ най-важнитѣ кръстоцвѣтни, маслодайни растения въ земледѣлческото стопанство; тя е растението, което, благодарно отъ грижитѣ на стопанина за отглежданието, му възнаграждава трудътъ тройно и четворно сравнително съ другитѣ земледѣлчески култури. Рапицата е онова растение, което освобождава земледѣлецътъ отъ прибиѣване къмъ лихвари или вересии и го присвоява къмъ трудъ, редовностъ, благородства, като го извлича изъ покитѣ на нѣмотията, и го прави щастливъ.

У насъ сж извѣстни само два вида рапица, които иматъ значение, разбира се, споредъ нашитѣ мѣстни, климатически и посвѣнни условия, тѣ сж именно: *дребната рапица*, която по външността си по нищо не се отличава отъ синапа, и *едрата или зелевата рапица*, която расте много буйно, дава повече расклонения и чушки. а съ това и повече приходъ, като по-високо се цѣни, и на която листата много слабо се отличаватъ отъ ония на алабаша или зелето.

Понеже нашитѣ условия въ земледѣлческо отношение сж почти на всегждѣ удобни за тоя видъ рапица; то ще се огранича да упътя земледѣлцитѣ съ култивиранieto на едрата (зелевата рапица).

Рапицата, като растение, дошло у насъ отъ сѣверния студенъ климатъ, е могла да се аклиматизира (присвои) на климата, дѣйствующъ на Балканския Полуостровъ. Че дѣйствително тя противостои на студътъ, иде да ни убѣди факта, че късно на есень когато температурата е паднала до 2—3°, у нея се забелѣзватъ циркулации или движение на соковетѣ, — растежъ. Тя е въ положение да противостои на повече отъ 18° студъ безъ да бѣде покрита отъ снѣгове, разбира се, ако е вече до това врѣме добръ вкоренена. Върху рапицата дѣйствуватъ и послаби студове за измръзванието ѝ само тогава, когато е била дълго врѣме покрита съ снѣгъ, който, отъ дѣйствието на топлинѣ вѣтрове, се е стопилъ и е напоилъ почвата на такава дълбочина, на каквато се намиратъ коренитѣ ѝ и слѣдъ това се появяватъ трайни студове. Тя измръзва още и рано на пролѣтъ, когато почвата е влажна и настанатъ горѣщи дни, а много студени нощи; но и въ тоя случай, когато тя е залистила, нивата добръ избѣгва тая опасностъ.

На всеѣки случай, климата на много мѣста у насъ е умѣренъ и постояненъ, така щото за въвежданието на това растение не трѣбва ни най-малко да се страхуваме, стига само да се спазятъ всички правила, които ще укажемъ по-долѣ.

Отговаряща почва за рапицата.

Отъ всичкитѣ земледѣлчески растения, рапица-е най-взискателна на почва. Дадена ѝ почва съ качества, каквито тя изисква, възнаграждава извънмѣрно стопанина. Ето защо когато земледѣлецътъ е наклоненъ да въведе въ стопанството си това растение, трѣбва добръ да съблюдава исканчята на рапицата. Най-добрата почва, която рапицата изисква, е глинещата, или глинесто-пѣськливата съ пропускаема подорница, но не и пѣськлива. Въ почви, на които подорницата е пѣськлива, рапицата вирѣ много добръ до тогава, до като коренитѣ ѝ достигнатъ до пѣськътъ, и слѣдъ това почва по-слабо да вирѣ и дава, сравнително, много по-малко приходъ, отколкото, ако подорницата ѝ бѣше почти такава, каквато и орницата, само да не бѣде много влажна, — условие, което сжшо намалява приходътъ и кара рапицата да страда отъ болѣсти. Не е нужно да знаемъ само, че рапицата изисква глинеста, или глинесто-пѣськлива почва; но още и туй, че тя, като буйно растение съ голѣмо стѣбло и расклонение, а при това и съ голѣмъ коренъ, изисква, щото почвата да бѣде дълбока и богата на хранителни материи за поддържане на живота ѝ и за образуванието на много сѣмена. За това, когато земледѣлецътъ иска да сѣе рапица, трѣбва да избира оная отъ нивитѣ си за нея, която отговаря на горнитѣ условия, или ако такава нѣма, то да се погрижи да подготви такива. Понеже рапицата, както казахме, е растение, което изисква силна почва, или, по-добръ, ниви съ по-

ва сила; то, ако стопанина нѣма такава, трѣбва да обработи нивата си добръ и да я натори, или пъкъ да остави нивата си на угаръ, за да се подобри и да си набави потрѣбната храна, та тогава да сѣе. Какъ трѣбва да се извършватъ тия работи, ще се укаже по-долѣ. — Ако казахме, че почвата, която рапицата изисква, е глинеста или глинесто-пѣськлива, то не значи, че тя трѣбва да бѣде винаги такава. Още по-добръ щѣше да е, ако тя съдържа и малко варъ, която значително помага на рапицата. Съ една речъ, рапицата изисква почва такава, каквито сж повечето земи на нашето отечество; тѣй щото като подготвяме почвитѣ си разумно, ний безъ никакъвъ страхъ можемъ да култивираме рапицата.

Какъ трѣбва да обработваме почвата за рапица; кога трѣбва да торимъ почвата и подиръ кои растения да сѣемъ рапицата.

Понеже по-горѣ казахме, че почвата за рапицата трѣбва да бѣде дълбока, сравнително рохка и богата на материи; то за да бѣде такава, постъпваме съ приготвянето ѝ, и то така:

Прѣзъ лѣтото, слѣдъ като приберемъ жетвата си отъ нивата, стърнището се подмѣта съ цѣль да не се забива почвата отъ дъждоветѣ и отъ ходенето на добитакътъ по нея на паша и второ, всички останки върху почвата отъ жетвата и буренитѣ трѣбва да се зароватъ и изгниятъ, като ѝ доставятъ все пакъ една малка частъ отъ хранителни материи, които иначе бихме отнели. Така оставаме почвата да лѣжи до

есеньта или до привършване на стопанските работи. Следъ това, ако нѣмаме възможностъ да торимъ, или ако нивата не е до толкостъ истощена, изораваме я на дълбоко 20—25 с. м. и я оставаме да лѣжи прѣзъ зимата. На пролѣтъ, когато стопанина остане малко свободенъ, употребява това си свободно врѣме за зораване нивата още единъ пѣтъ и чака до прѣди сѣидбата, ако нивата е чиста и рохка, само съ помощта на браната я разрохква и исчиства отъ буренитѣ и почва съ сѣидбата; а когато нивата е слаба и трѣбва да се прѣдприеме торението, тогава се постъпва по сѣщия начинъ, само че на есень или най-добрѣ на пролѣтъ се изнася торъ на нивата, който се разхвърля на всѣкъждѣ еднакво и се подмѣта съ плуга на дълбочина 10—12 с. м., за да може прѣзъ лѣтото, като лѣжи въ почвата, да се разложи до сѣидбата и да набави нуждната нива храна за рапицата. Въобще, рапицата трѣбва да се сѣе на чиста угаръ или на угаръ торена, тъй като само тогава можемъ да очакваме добъръ чистъ приходъ. Въ другитѣ сграни, гдѣто стопанствата притежаватъ голѣми капитали и разнообразни култури, като кореноплодни и лигоменозни (бобови) растения, които обогатяватъ почвата, рапицата слѣдва и подиръ луцерна, дѣтелина и пр.; но за нашето дребно стопанство, ней трѣбва да се даде възможностъ за успѣшно вирѣние по горнитѣ два начина, ако искаме да очакваме добъръ приходъ. Торѣтъ, който трѣбва да се даде на 1 дек., не трѣбва да е по-малко отъ 1000—1200 кгр., и то най-добрѣ е обореския торъ, който за сега у насъ се почти не цѣни, освѣнъ отъ градиварските центрове.

Изнесенъ торѣтъ на нивата, не трѣбва да се

държи на купчета, а веднага да се разхвърля и заоре; защото, така оставенъ, той губи много отъ хранителнитѣ си материи, които рапицата очаква да получи.

Врѣмето кога да се сѣе рапицата, какъ да се сѣе и по колко сѣме се дава на декаръ.

Най-удобния моментъ за засѣвяването на рапицата, като започнемъ отъ Сѣверъ до Югъ, е въ последнитѣ дни на м. Юний или въ първитѣ дни на м. Августъ. Засѣта рапицата по-рано, рискуваме да я загубимъ, защото при продължителна добра есень, тя ще искласи и при първия студъ ще загине. Ако ли пъкъ я посѣемъ по-късно, напр. въ втората половина на м. Августъ или въ началото на м. Септемврий; то тя, ако и да изникне добрѣ, нѣма да успѣе да се закорени добрѣ и да образува листа, които да покриятъ цѣлата почва, съ което запазватъ въ себе си скрита топлина, която още отъ първата есенна влага и отъ нѣколко дневенъ студъ рискува да измръзне, въ който случай загубата на стопанина е много. Така щото засѣта рапицата въ горѣуказаний срокъ, се прѣдпазва отъ искласяване на есень и въ сѣщото врѣме успѣва да се укорени и залисти, вслѣдствие което избѣгва измръзването.

Рапицата се сѣе по два начина: едина е съ редова машина, която нашитѣ стопани не могатъ да иматъ, освѣнъ чрѣзъ одужаване; и втория начинъ е распрѣснатото сѣение, което е както обикновеното

сѣние на други храни отъ земледѣлцитѣ. Прѣди, обаче, да хвърлимъ сѣмето, почвата трѣбва да бъде готова, добръ раздробена и изравнена, за да може сѣмето да падне равномерно и да се зарови на всѣкъ-дѣ равномерно; та и едноврѣменно да изникне, цѣвти и едноврѣменно да уздрѣе. Така приготвена почвата, стопанина пристѣпва къмъ засѣвянието на сѣмето. Понеже сѣмето на рапицата е дребно, а пѣкъ сме принудени да сѣмъ на распрѣснато; то, за да можемъ по-равномерно да я засѣмъ, можемъ да примѣсваме сѣмето съ прѣстъ, присѣта и еднаква по-го-лѣмината си съ сѣмето, и сѣмъ я по сѣщия начинъ, както сѣмъ и житнитѣ растения. Съ примѣсванието на прѣстѣта ний спестяваме една частъ отъ сѣмето, което би отишло въ нивата и би причинило голѣма гъстота, която сѣщо злѣ ще се отрази върху приходѣтъ. За да стане посѣвянието равномерно, добръ е стопанина да си раздѣли нивата на по-малки лѣхи, въ които много по-правилно ще распрѣсне сѣмето, като и по-зорко ще може да наблюдава. Сѣмето, което стопанина трѣбва да хвърли на 1 декаръ, не трѣбва да надминава повече отъ 1 кгр., за да може сѣидбата да стане равномерна, съ което ще се даде възможность на всѣко отдѣлно растение да се развива по-правилно и да даде повече сѣме. Така засѣта рапицата, трѣбва да се зарови. Не трѣбва да се забравя, че рапицата има дребно сѣме и че, ако се зарови много дълбоко, рискува да загине, или да даде слабо стѣбло. Най-голѣмата дълбочина, въ която може да се докара сѣмето, е отъ 1.5—2.5 с. м. Сега, за да можемъ да заровимъ сѣмето на тая дълбочина, ний ще си послужимъ съ лека брана съ кратки жби или съ влакъ отъ изсѣхнали търни, като подиръ то-

ва прѣкараме валякѣтъ, ако го има, или пѣкъ ще си послужимъ съ помощта на дѣската за да се притиснатъ сѣмената въ почвата, срѣдство, — което кара рапицата по-скоро да поникне и по-едноврѣменно.

Грижи и работа при младо-поникналата рапица.

Ако условията, които по-рано споменахме по подготвяние на почвата, климата и по извършване на сѣидбата, сѣ спазени, рапицата въ 5—6 дни изниква. Тука вече на стопанина прѣлстоятъ други поважни работи и по-сериозни грижи до осигуряване на приходѣтъ.

1) Когато рапицата е засѣта на иловита или глинеата почва, често, слѣдъ поникванието ѝ, се случва да паднатъ поройни дѣждове, като на чисто приготвената почва се образува една кора, която слѣдъ като засѣхне не дава възможность на въадуха да присѣтствува въ почвата и да подкрѣпя по-нататѣшния животъ, вслѣдствие на което тя остава слаба; та още първитѣ студове сѣ въ положение да я истудятъ. За това стопанина трѣбва да слѣди и, щомъ забелѣжи подобно нѣщо, веднага слѣдъ извѣтряването на горния пластъ, трѣбва да прѣдприеме едно одраскване на цѣлата кора, образувана по повърхността на нивата, засѣта съ рапица, което нѣщо може да извърши или съ лека брана или, ако има, съ лекия ежесть валякъ. Ако на стопанина, както е у насъ, липсватъ тия толкова важни и при това евти-

ни орджия, то той може да прѣдприеме това очу-
вание на кората съ помощта на дребний добитѣкъ,
а именно съ овцетѣ, като набързо ги прѣкара прѣзъ
нивата. Така прѣминали овцетѣ, изначупватъ цѣла-
та кора и съ това даватъ възможностъ на младитѣ
растения по-успѣшно да отиватъ.

2) Когато рапицата макаръ засѣта на врѣме, сѣ
пакъ се вижда, че тя ще успѣе или ще избои
още на есенъта, стопанина трѣбва да прѣдприеме
друга работа, която отъ добрий приходъ му се налага,
а именно: той трѣбва да се погрижи да запре силната
вегетация на рапицата, като си послужи, било то на
есень или рано на пролѣтъ, пакъ съ овцетѣ, които
се пущатъ набързо да прѣгазятъ рапицата безъ да
пасятъ; защото ако овцетѣ се напасятъ, то рапи-
цата дѣйствува на тѣхнитѣ пищеварителни органи,
образува въ тѣхъ остра колика (подувание) и бър-
за смъртъ, или пѣкъ, ако тя е избоила, да око-
си върховетѣ ѝ. Съ окосиванieto стопанина не трѣбва
да се страхува, че ще загуби много, напротивъ, ако
той съ това покосивание загуби едно, трѣбва да о-
чаква 10; защото съ това той ще накара растението
да се расклони много повече, което нѣщо въ случая
ще подѣйствува десетократно пжти повече за до-
биванieto на повече зърно.

и 3) Когато вече прѣстанатъ студоветѣ, рапи-
цата отива много бързо и въ едно кратко врѣме поч-
ва да цѣвти и прѣцѣвтява. Слѣдъ прѣцѣвтяванieto,
стопанина трѣбва зорко да бди за момента на уз-
дрѣвванieto и жетвата.

До настѣпванieto на жетвата стопанина има да
извършва нѣкои работи, и то ако стане нужда; но
за тѣхъ ще поговоримъ, когато дойдемъ да опишемъ

растителнитѣ и животни неприятелѣ на тая култура.

Прѣди да опишемъ неприятелитѣ на рапицата
и се запремъ при извѣстнитѣ до сега срѣдства за
борба противъ тѣхъ, ще се помжчемъ да опишемъ,
какъ става жетвата, прибиранieto, зършидбата,
количеството, което рапицата дава въ кгр. на декаръ
и доходѣтъ, който тя донася сравнително съ другитѣ
земледѣлчески култури.

Когато трудолюбивия стопанинъ е далъ всички
условия и помощи за доброго успѣвание на рапица-
та, която е засѣлъ, и когато той въ врѣме на цѣв-
тението още почва да се радва на очакваний, може
би, извѣнреденъ приходъ, ний смѣло можемъ да му
кажемъ, че неговата радостъ ще бѣде горки сълзи,
ако той не умѣе да испази още едно и най-главно
условие.

Рапицата е дѣйствително едно растение, което
стига рано въ пролѣтъта, още прѣди всички други
жетви, и е растение, което дава извѣнмѣрно голѣми
приходи, и то въ това именно врѣме, когато земледѣ-
лецътъ чувствува нужда отъ пари за прибиранieto
на другитѣ си култури. Зърното, като маслодайно, се
търси и цѣни отъ пазарѣтъ и то веднага слѣдъ
зършидбата, въ края на м. Май или въ началото на
Юний мѣсець; та, продадено тутакси, стопанина се
сдобива съ срѣдства за посрѣщание своитѣ нуж-
ди въ стопанството, безъ да прибѣгва къмъ раз-
ни лихвари, които безбожно ще го оскубать, или
къмъ вересии, които по-скжпо ще му излезать съ
прибавкитѣ, губението врѣме и неприятноститѣ. Но за
да се сдобие стопанина съ тоя приходъ отъ труда
си, съ тия срѣдства, които ще го облекчатъ въ много
работи, той, казахме, трѣбва да изпълни едно главно

условие, безъ което той рискува да поврѣди на цѣлий си стопански строй.

Това толкова важно условие е: да може стопанина да сполучи истинския моментъ за жетвата и начина за спазване на зърното, тъй като ботаническото устройство на това растение, както и почти на всичкитѣ кръстоцвѣтни растения, е, че когато сѣмето уздрѣе, а съ това и самата шишка, която заключава въ себе си сѣмето, тя отъ най-малко потърсване отъ вѣтрѣтъ и отъ силното слънце се пука и сѣмената се отърсватъ, съ което нѣщо се поврежда и на приходѣтъ.

За да узнае стопанина, дали е настѣпилъ часътъ за жетвата на рапицата, той трѣбва всѣкоѣй день да заобикаля нивата си, да взема отъ нѣколко мѣста на нивата по нѣколко шишки, да ги отваря и внимателно да разгледва зърното и когато той забелѣжи поне на 40—50% и най-малкото червеникаво или кафяво пятненце на зърното и се увѣри въ слабото задържане на зърното въ ципата, която ги храни, веднага трѣбва да почне съ жетвата.

Въ началото дѣйствително това е малко мъчно да се усвои, но пъкъ земледѣлецътъ може всѣкога да има упѣтванието и поуката отъ страна на специалнитѣ органи на почитаемото Министерство на Търговията и Земледѣлието, които съ най-голѣмо удоволствие, вървамъ, ще го научатъ.

Щомъ стопанина забелѣжи тия червеникави пятненца по рапичното зърно, то той трѣбва да почне жетвата.

Въ голѣмитѣ стопанства, гдѣто капиталитѣ сѣ голѣми, стопанитѣ извършватъ жетвата съ машини, но за насъ, дребнитѣ земледѣлци, които сме бѣдни на това благо, а пъкъ до го имаме не би ни отървало

по причина на распокжсаностѣта на именията ни, ний ще се задоволимъ съ рѣчната работа на нашия трудолюбивъ и честенъ работникъ.

Жетвата на рапицата трѣбва да се извършва много внимателно, особено когато тя е напреднала въ узрѣванието си, и то въ топлитѣ часове на деньтъ. Пожената, — класовѣтъ се поставятъ на ракойки, които пъкъ се събиратъ отъ дѣца, на които се плаща много малка надница, и се слагатъ на купъ, колкото за единъ снопъ. Подиръ дѣцата трѣбва да върватъ вързвачи, които вързватъ снопитѣ съ помощта на лико, което при вършидбата или, по-добрѣ, при насажданието на хармантъ се прибира отъ снопитѣ и служи за повързанието на лозята. Повързанитѣ снопи се поставятъ прави на купички по 4 или по 6, за да може рапицата по-равномѣрно да си уздрѣе отъ сокѣтъ, останалъ отъ сочното стѣбло. Така наредени снопитѣ стоятъ отъ 3—5 дена и при благоприятно врѣме слѣдъ това се започва вършидбата.

Най-доброто срѣдство за увършванието на рапицата при условията, въ които се намира нашето земледѣлие, е хармантъ съ кснѣе. Ако нивата на стопанина, засѣта съ рапица, е далеко отъ дворѣтъ му, то той най-добрѣ ще стори, ако си построи хармантъ на нивата и тамъ да вършиѣ.

Хармантъ може да бѣде достатъчно голѣмъ, за да се насажда два пѣти, тъй като рапицата, като напръхне отъ 2—3 обикаляния (2—3 вѣжа) съ конѣтъ, тя се уронква съвършено и много скоро, така щото въ единъ день стопанина може да овършиѣ отъ 20—25 хектолитри или отъ 100—125 шиника. При прѣнасянието снопитѣ до хармана, стопанина трѣб-

Упѣтвание земледѣлцитѣ.

ва да има шайна съ кафези, облечени отвътрѣ съ черги, или пъкъ кола съ снопени рикли сѣщо отвътрѣ облечени съ платъ, по който начинъ нѣма да даде възможность да се уронква рапицата навънъ изъ нивата. Овършена рапицата, трѣбва чисто да се привѣе съ вѣялката, защото иначе ѣ се побива стойността. Привѣта рапицата, трѣбва да се спазва добръ и внимателно, тъй като тя, като маслено растение, може много лесно да се запари. За да избѣгне стопанина запарването, то той трѣбва да я съхранява въ една стая или на тавана, като я растеля на тънъкъ пластъ и отъ врѣме на врѣме да я подмѣта до окончателното ѣ изсушаване, а не е злѣ и до денѣтъ на продажбата ѣ.

За да се увѣримъ въ истинската доходность отъ рапицата нагледно, и че тя много повече възнаграждава трудѣтъ и грижитѣ на стопанина, ще докажемъ съ истински извлечени отъ практиката цифри при сръдства и добъръ приходъ сравнително съ другитѣ житни растения. Така напр. когато рапицата е много слаба, дава отъ 10—15 хектолитри на 1 h. а или отъ 5—7.5 шиника на 1 декаръ; когато е сръдна, дава отъ 10—15 шиника, а когато е много добра отъ 15—22 шиника, а по нѣкога и повече; когато пъкъ пшеницата най-добъръ приходъ при начина на стопанствуванието у насъ едва ще даде 10—15 шиника отъ единъ декаръ.

Нека сравнимъ сръдното производство на рапицата съ най-добрия приходъ отъ пшеницата по стойность, която се получава на пазарѣтъ. Единъ шиникъ пшеница обикновенно се продава при сравнително добра цѣна за 2 л., когато 1 шиникъ рапица се продава най-малко за 3 л. Когато пшеницата дава

15 шиника отъ 1 декаръ, значи, че ще получимъ 30 лева общъ приходъ отъ единъ декаръ; а ако при сръдно производство на рапицата получимъ 16—17 шиника отъ по 3 л. най-малко, то ний ще получимъ отъ 48—51 лв.; ако пъкъ сравнимъ цифритѣ на добъръ приходъ отъ пшеницата и рапицата, ний ще видимъ, че отъ пшеницата ще получимъ 30 лв. на декаръ, когато отъ рапицата отъ сѣщото пространство ще получимъ най-малко 75 л., т. е. една разлика отъ 40—45 лв. на 1 декаръ.

Ако допустимъ, че разноситѣ за обработката на 1 декаръ земя за пшеница, като прибавимъ сѣмето, жетвата, вършидбата, данѣка, лихвитѣ и пр., ще достигнатъ до 15 лв.; то значи, че ще получимъ отъ 1 декаръ чистъ приходъ 15 лв. Но отъ дълги опити, наблюдения и статистически свѣдения се знае, че чистъ приходъ на 1 декаръ отъ 5 лв. даже е много съмнителенъ, когато въ случая отъ рапицата при сѣжитѣ почти грижи и условия ще получимъ до 45—50 лв.; но даже и да прибавимъ за торение и прочие още работи и грижи повече разноси при рапицата на сума 10 лв. на декаръ, ще видимъ пакъ, че ще получимъ три пѣти или най-малко два пѣти повече чистъ приходъ отъ рапицата.

Отъ до тукъ казаното ний вѣрваме, че всѣкой стопанинъ, който милѣе за своето и общото благо, ще разбере, че дѣйствително рапицата е едно доходно растение, което, подпомогнато отъ самия стопанинъ въ неговия животъ, възнаграждава стопанина си двойно и тройно повече отъ други нѣкои растения.

За да се увѣримъ по-ясно въ тоя фактъ, могатъ да ни послужатъ многото примѣри на частнитѣ стопани въ страната ни прѣзъ тази година, които засѣха на много

мѣста рапица, продадохъ я и се увѣриха сами въ дѣйствителността. Като даваме тия упътвания по културата на рапицата, ний съвършено не мислимъ да ги отклонимъ отъ другитѣ култури, като: пшеница, царевича, ечмикъ, овѣсъ, бобъ, лущерна и пр., безъ които не би могло да съществува едно стопанство отъ родътъ на нашитѣ, а казваме, щото заедно съ другитѣ култури да се въведе и рапицата, която ще му бжде главенъ спомощникъ на срѣдства за правилното извършване на врѣме и другитѣ си стопански работи безъ притѣснения и неприятности.

Болѣсти и неприятели на рапицата.

Както чловѣкътъ, животнитѣ, така и растенията се нападатъ отъ болѣсти, иматъ своитѣ неприятели, било то отъ животинско или растително потекло; така щото и рапицата въ случая не прави изключение отъ общия законъ „Борба за животъ“, само че тя, сравнително съ много други растения, се чувствува достатъчно слаба да противостои въ борбата си съ своитѣ врагове.

Повече отъ болѣститѣ на рапицата сж такива, щото и самъ чловѣкъ не е въ положение да ги отстрани, както много отъ неприятелитѣ ѝ инсекти, при все това ний ще се помъжемъ да запознаемъ нашитѣ стопани съ нѣкои отъ растителнитѣ и животински врагове, като сжщеврѣменно ще ги упхтимъ добръ да ги познаватъ, и ще укажемъ нѣкои срѣдства противъ тѣхъ.

Отъ болѣститѣ, произходящи отъ растително потекло, ще опишемъ три отъ най-главнитѣ и най-врѣдителнитѣ и ще укажемъ на срѣдствата, които биха подѣйствували за прѣкратавянието имъ, а тѣ сж именно:

- 1) Ржжда (*Pleospora herbarum*), или както отъ професора Kühn е опрѣдѣлена *Sporidesmium exitiosum*.
- 2) Ракъ у рапицата (*Sclerotium brassicae*).
- 3) (*Peronospora parasitica*) или рапична плесень.

А.

Ржждата напада рапицата пролѣтно врѣме, и то прѣзъ врѣме на цѣвтението ѝ, или когато започнатъ да се образуватъ шишкитѣ ѝ. Тази болѣсть у рапицата е отдавна позната, тѣй като причинява много голѣми загуби за стопанина. Тя напада листата, стѣблото и шишкитѣ, като посредствомъ мицелиума унищожава частъ отъ соковетѣ на растението и го кара прѣждеврѣменно да узрѣва, като намалява обема на зърното и причинява испукване на шишкитѣ, устройството на които е, лесно да отдѣлятъ сѣмената, вслѣдствие на което стопанина губи голѣма частъ отъ приходътъ си и го обезкуражава за понатакъ.

Тази болѣсть се много лесно познава по вънкашнитѣ признаци, които рапицата указва, като по листата, стѣблото и шишкитѣ се появяватъ отъ начало съвършено малки топчести пятненца, които слѣдъ извѣстно врѣме нарастватъ на голѣмина около 2—2.5 мил. мет. въ диаметръ (просено зърно). Заедно съ увеличението си тия пятна получаватъ все по черъ и по черъ цвѣтъ и общий изгледъ на растението прѣд-

ставява, като че ли цѣлото растение е посипано съ черенъ прахъ. Ржждата се появява тогава, когато на пролѣтъ върлудватъ постоянни дъждове и силни горѣщини.

За да се избѣгне появяването на тази болѣсть и за да може стопанина да спази приходътъ, който рапицата дава, той трѣбва да обработи почвата си дълбоко и чисто, — условие, което не дава възможностъ, щото по повърхността на нивата прѣзъ постояннитѣ дъждове и силнитѣ горѣщини да се задържа голѣма влага, която е главната причина за появяването на ржждата.

Когато рапицата е нападната вече отъ ржждата, стопанина трѣбва да прибърза съ жетвата, като не дочака истинския моментъ за жетва, защото той ще рискува да се испукатъ шишкитѣ ѝ; та ще се лиши отъ очаквания си приходъ. Не трѣбва стопанина да мисли, че, когато рапицата му е нападната отъ ржжда, трѣбва да я пожени пѣкъ съвършено рано; и тогава все пакъ трѣбва да дочака появяването на червениятъ пятненца по сѣмето, само че не въ такъвъ размѣръ, както при чистата — здрава рапица.

Плѣвата, която се получава отъ ржждивитѣ шишкы на рапицата, не трѣбва да се дава на добитѣка сама и неподготвена: защото ржждата причинява въспаление въ устата на добитѣка, — причина, която кара стопанина въ друго отношение да страда.

Ако искаме да даваме тая плѣва за храна на добитѣка, трѣбва безъ друго да я запазваме, или да я примѣсваме съ боза, която се получава отъ фабрикитѣ за спиртъ, или съ къспе, което се получава отъ биренитѣ фабрики, ако такива наблизо има.

В.

Друга една гѣба, която напада рапицата и причинява тѣй нарѣчената болѣсть *Rauz*, която по опасността си не стои по-долѣ отъ първата, е *Sclerotium brassicae*. — Тази болѣсть напада най-напрѣдъ на долната частъ на стѣблото, като прояда епидермиса (нежната корица), както и дървесинната частъ на стѣблото и се вмѣква въ сърдцевината на рапицата. Тука тя се развива много бързо и стига почти до коренитѣ, т. е. до гдѣто намира сърдцевина, и отъ тамъ започва наново и по останалата горна сърдцевина. Тя причинява насила узрѣване на недоразвититѣ сѣмена и изсѣхване на цѣлото стѣбло. Ако се развиваше тая болѣсть, както и първата все-странно, то тя би била най-голѣмия бичъ за рапицата; нѣ трѣбва да благодаримъ и на туй, че тя се появява мѣстно и на поединични растения. Срѣдства за борба противъ нея нѣма; нѣ за да се запазимъ за напрѣдъ отъ тази гѣба, най-доброто срѣдство е, както да се изгаря сламата отъ рапицата, така и да се изваждатъ отъ почвата отгързанитѣ дъргове, да се изсушатъ и изгарятъ.

С.

Третата болѣсть отъ органическо происхождение е тѣй нарѣчената „Гнилость“ по рапицата. Тази болѣсть се появява само тогава, когато рапицата е засѣта на мокра почва. Тя се състои въ това, че листата на рапицата се нападатъ отъ една плесень, нарѣчена *Petersonia parasitica*, която много силно се развива, като образува по листата единъ доста гѣстъ

пластъ отъ пепелявъ мхъ, който прояжда тканята имъ и ги разлага, вслѣдствие на което листата изгниватъ. Отъ това растението отслабва силно, не може да образува цвѣтъ и шишки, а това жестоко се отразява върху очаквания приходъ. Единичкото сръдство противъ тази болѣсть е: да избѣгва стопанина да сѣе рапица на мокри почви, които сж причинители и на много други болѣсти.

Насекомитѣ неприятели на рапицата.

Числото на насекомитѣ, които нападатъ и често пкти унищожаватъ рапицата, е толкова голѣмо, щото не е по никакъвъ начинъ възможно да ги опишемъ тукъ всичкитѣ. Нашето намѣрение е да прѣдизвѣстимъ стопанитѣ въ това отношение, като, ще ги запознаемъ, разбира се, съ нѣкои отъ тѣхъ, ще имъ укажемъ на сръдства за борба и ще ги подготвимъ зорко да наблюдаватъ за появяването на, каквито и да било, врагове; та тутакси да потърсватъ помощта на специалнитѣ органи на почитаемото Министерство на Земледѣлието, като: земледѣлческитѣ надзиратели, Дирекциитѣ на Държавнитѣ сръдни и низши земледѣлчески училища, или да се обръщатъ къмъ всѣко лице, което е просвѣтено въ културата на рапицата, като, бждатъ, разбира се, твърдо убѣдени, че всички съ най-голѣма охота ще имъ се притекатъ на помощ и ще имъ дадатъ нужнитѣ обяснения и опжтвания.

Най-жестокитѣ неприятели отъ насекомитѣ, които нападатъ рапицата, сж: „Рапичната бълха“ съ своитѣ многобройни подвидове, като: *Naltica oleracea*, *H.*

brassicea, *H. nemorum*, *H. lepidii* и пр., които въ сжщото врѣме нападатъ и на зелето, картофиода, алабаша, цвѣклото и пр.

Отъ опити и дълга практика е забелѣзано, че бълхата напада рапицата най-много тогава, когато е засѣта въ редове, което е и много лесно обяснимо. Знаемъ, че анатомическото устройство на бълхата не ѝ позволява да хвърчи, а да отскача на много кратки разстояния (за по-далечно разстояние се подпомага отъ вѣтрѣтъ). Така щото когато се е появила въ такава нива, засѣта въ редове, бълхата има мѣжду редоветѣ достатъчно свободно мѣсто за отскачане и по тоя начинъ да се разпръснана по цѣлата нива, когато при распръснато посѣтата тя нѣма тая възможность, вслѣдствие на което и не нанася такива врѣди. Отъ тукъ излиза, че за да се запазимъ до нѣкждѣ отъ бълхата, като сръдство може да ни послужи и распръснатата сѣидба, само че когато рапицата е достатъчно съсидена и гжста; та, за да може да противостои на бълхитѣ, стопанитѣ трѣбва да прѣдприематъ разрѣдяването ѝ, като съ помощта на по-тѣжка брана или окоповачи я направятъ въ редове.

Бълхитѣ се познаватъ на пръвъ погледъ, първо по отскачанието, като се приближатъ, и второ по синьо-зелената си боя. Нѣкои видове, като *H. brassicea*, се познаватъ по жълтавитѣ и др. линии по грѣбѣтъ. Тѣ нападатъ не само листата, като ги прояждатъ и ги правятъ като рѣшето, съ което нѣщо развалятъ тканята на листа и убиватъ физиологическото му дѣйствие, нѣ и на младитѣ стѣбла, като изсмукватъ сокътъ имъ и ги правятъ неспособни да извършватъ правилно задачата си.

Срѣдства противъ тѣзи врагове се прѣпорѣчватъ много, нѣ много отъ тѣхъ сѣ неприиспособими и не-икономични. Най-доброто срѣдство спорѣдъ насъ е добръ да се обработва почвата и да се тори както прѣди сѣидбата, така и послѣ съ варнена мочъ или съ пепель отъ огнището. За да неможе да се нападне нивата ни, засѣта съ рапица, отъ бълхитѣ, дългогодишния практикъ земледѣлецъ, държавенъ съвѣтникъ и слѣдъ това Директоръ на Землед. Институтъ въ Лаипцигъ, D-r Adolph Blomeyer прѣпорѣчва обгражданието на засѣтата съ рапица нива съ чисти конски извержения (фушкии) безъ никаква слама, раздробени и распрѣснати около на 2—3 мет. нашироко. Така сбиколена, нивата се запазва на пролѣтъ отъ всеѣкви бълхи, когато съсѣднитѣ ниви, може би, ще пострадатъ много. По този начинъ може да се ограничи бълхата и на отдѣлни пятна въ нивата, като се обграждатъ съ фушкии раздробени.

Друго едно срѣдство, което се вижда доста умѣстно и практично, е: когато рапицата е поникнала вече, да се хвърли изъ цѣлата нива наново рапично сѣме, което ще поникне по-късно и което, като по-крѣпко и по-сочно растение, ще се напада повече отъ бълхата до унищожението на което първата ще се съсили и избои, та по тоя начинъ ще стане по-негодна за бълхата и ще ѝ противостои. Може да се сѣятъ още и други растения, които се обичатъ отъ бълхата, като: синапъ, салата, спанакъ и пр. Нѣ най-радикалното срѣдство е дълбоката и добра оранъ и силното торение, тѣй като въ такива почви рапицата отива бързо и на пролѣтъ успѣва рано така, щото избѣгва появяванието на бълхата въ тая възраст, когато би могла много да ѝ поврѣди.

Други отъ насекомитѣ и брѣмбаритѣ, които по-рѣдко нападатъ з. рапица и които не нанасятъ толкова голѣма врѣда, сѣ:

Ларвата на *Athalia spinarum*,

Гженицата на *Plusia Gamma*,

Сетивъ зелевата муха *Anthomyia brassicea* и *Noctua (Agrotis) segetum*, която напада само късната сѣидба. Освѣтъ тия, има и много още неприятели, нѣ ний ще се сиремъ при единъ отъ най-голѣмитѣ неприятели на рапицата, а именно при „Лѣскавия рапиченъ брѣмбаръ“ — „Рапична свѣтулка“ *Nitidula aeneae* или *Meligethes aeneus*. — Този брѣмбаръ е най-голѣмия врагъ на рапицата. Когато се появи въ голѣмо количество, той се явява като много по-ужасенъ бичъ, отколкото ржждата. За да ни бждатъ по-ясни врѣдитѣ, които тоя брѣмбаръ причинява, ний ще опишемъ неговото появяване, развитие и дѣйствиe.

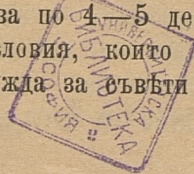
Тоя брѣмбаръ има голѣмина до 3 мил. м. дългъ и 1.5—2 мил. м. широкъ. Познава се много лесно по блѣстящия си зеленъ цвѣтъ. Както виждаме, тоя брѣмбаръ е много малъкъ; нѣ врѣдитѣ, които причинява, сѣ извънредно голѣми, — врѣди, които никой отъ другитѣ неприятели не е въ положение да нанесе, макаръ и въ голѣмо количество да се явятъ тѣ.

Този врагъ се появява на пролѣтъ въ онова врѣме, когато почва рапицата да цвѣти, и то често пжти въ огромно количество, и като много живъ не се ограничава на едно мѣсто, а прилѣтява и на околнитѣ ниви. Щомъ тия брѣмбари се появятъ на пролѣтъ, тѣ се оплодотворяватъ и слѣдъ 3—4 дена женската снася яйцата си въ плодната частъ на цвѣтитѣ. Отъ снасянието на яйцата се изминаватъ около десетина дена и се излупватъ чер-

вейтъ, които иматъ слабо-жълтеникавъ цвѣтъ. Така излупени, червейтъ почватъ да се хранятъ съ сокътъ на пшкитѣ и цвѣтоветѣ и най-послѣ нападатъ съмето. Слѣдъ двѣ седмици отъ излупването на червейтъ, тѣ падатъ на земята, се обвиватъ въ единъ видъ пашкули и въ такова положение стоятъ отъ 2—3 седмици, слѣдъ което врѣме излизатъ бръмбаритѣ и започватъ съ ужасна охота да унищожаватъ наново. Щомъ наближи зимата, тия бръмбари се заравятъ наново въ земята и чакатъ до на пролѣтъ, когато по сжщия начинъ започватъ опустошаванieto на рапицата. — Срѣдствата противъ този врагъ сж съвършено слаби. Най-доброто срѣдство е добрия изборъ на почва за рапицата и ловението или и унищожаванieto имъ чрѣзъ изгаряние. Друго едно природно срѣдство е, когато есенъта и зимата сж влажни и студени, то голѣма часть отъ бръмбаритѣ измиратъ. А най-доброто срѣдство е да гледа стопанина, ако на нивата му е имало тоя бръмбаръ, да нази, щото най-малко поне 3 години да не сѣе на сжщата нива рапица.

До тука казаното, мислимъ, ще принесе много голѣма полза за нашитѣ земледѣлци, които желаятъ да се запознаятъ съ културата на рапицата, посрѣдствомъ която тѣ ще увеличатъ приходитѣ си и ще избѣгнатъ много неприятности, които имъ се явяватъ на пролѣтъ при търсение на заемъ, било отъ лихвари, било отъ други банкови учреждения.

Нека всѣкой земледѣлецъ се погрижи всѣка година да засѣва по 4—5 декара рапица, нъ да спазва всички условия, които по-горѣ казахме, и въ случай на нужда за съветъ да се отнесва до когото

трѣбва и ще види самъ истинността на нашето упътване и запознаване съ това толкова важно маслодайно търговско растение.

Образцовъ Чифликъ край Русе.

1 Юний 1902 г.

Кр. Саввовъ.

